

УДК 658.15:621

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

Шандова Н.В., к.е.н.

Херсонський національний технічний університет

В статті досліджено та узагальнено особливості й тенденції функціонування машинобудівного комплексу. Здійснено оцінку інноваційної активності машинобудівних підприємств. Визначено основні проблеми підприємств машинобудування та окреслено напрямки їх розвитку.

Ключові слова: криза, машинобудування, аналіз діяльності, проблеми розвитку.

In the article the features and tendencies of functioning of machine-building complex were investigated and generalized. The estimation of innovative activity of machine-building enterprises is carried out. The basic problems of enterprises of engineer and direction of their development are curtained.

Keywords: crisis, engineer, analysis of activity, problem of development.

Актуальність проблеми. Промисловим підприємствам, в умовах розгорнення кризових явищ в економіці України, слід розраховувати переважно на власні сили, вирішуючи проблеми за рахунок скорочення витрат і зміни (розширення) поля діяльності, з перенесенням її на види, що мають стабільний попит на продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Аналіз наукових публікацій показує, що проблема вибору методології управління підприємствами, спрямованого на забезпечення їх довгострокового виживання й процвітання, антикризового управління ними ще далека від свого розв'язку. Для цього важливо не тільки мати інформацію про стан, зміни факторів функціонування промислових підприємств, але й використовувати сукупність безперервного моніторингу поєданого з інструментами кількісної оцінки впливу цих змін на важливі характеристики діяльності машинобудівних підприємств. Аналіз наявної ситуації, з'ясування її відповідності практичним потребам сучасного управління машинобудівним комплексом з наступним обґрунтованим формуванням напрямів його розвитку надає можливості визначити більш дійову стратегію.

Аналіз останніх наукових досліджень. Стан машинобудівної

промисловості досліджували такі вітчизняні вчені-економісти, як: О.І.Амоша, О.В.Ареф'єва, Б.В.Буркинський, В.М.Геєць, В.М.Гриньова, Б.М. Динилишин, Я. А.Жаліло, О.Є.Кузьмін, О.В.Раєвнєва О.Ф.Новікова, В.М.Ячменьова. Однак, зважаючи на постійну динаміку та зміни у машинобудуванні, на постійне виникнення нових проблем, залишаються невирішеними питання сучасного стану машинобудівних підприємств України та факторів, що призвели до нього.

Мета роботи. Дослідження та узагальнення особливостей, тенденцій і визначення проблем функціонування машинобудівного комплексу для подальшої оцінки ефективності діяльності і передумов розвитку машинобудівних підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Галузь машинобудування охоплює сукупність виробничих підприємств для яких характерними рисами є єдність техніко-економічного призначення вироблюваної продукції, однорідність виробничо-технічної бази, специфічність складу кадрів і умов виробництва, наявність міжгалузевих зв'язків. Розвиток галузі підвищує ефективність структурних зрушень в економіці країни, прискорює науково-технічний прогрес, сприяє ефективній реалізації інновацій, стимулює процеси підвищення рівня переробки у базових галузях.

На машинобудівний комплекс України припадає більше 40% усього промислово-виробничого потенціалу індустріального виробництва. Частина машинобудівної продукції у промисловості складає приблизно 12%. У машинобудівному комплексі зосереджено більше 15% вартості основних засобів, майже 6% оборотних активів вітчизняної промисловості і більше 22% загальної кількості найманих робітників.

За роки трансформації економіки машинобудівний комплекс країни зазнав тривалої руйнівної кризи, реформування відносин власності, структурних деформацій і вийшов на шлях адаптації до умов ринкової кон'юнктури та освоєння нових промислових ринків. Ці процеси супроводжувалися значними втратами виробничого і кадрового потенціалу, більше ніж двократним скороченням частки продукції машинобудування в промисловому виробництві, зниженням активності в інноваційно-інвестиційній діяльності тощо [4].

Згідно статистичних даних, в 2011 році 62,4% від загальної кількості

українських підприємств машинобудування отримали прибуток у розмірі 13,062 млрд.грн. (зростання на 28,5%). У той же час 37,6% від загальної кількості українських підприємств машинобудівної галузі отримали збитків у розмірі 2,977 млрд.грн. (зниження на 7%) [2].

За прогнозами Уряду частка машинобудування в загальній структурі промисловості має зрости з 12-13% у 2010 до 20% у 2015 році. В економічно розвинутих країнах частка машинобудування зазвичай займає 30-50% обсягу промислової продукції (Німеччина – 53,6%, Японія – 51,3%, Англія – 39,6%, Італія – 36,4%, Китай – 35,4%). Лише такий рівень розвитку машинобудування забезпечує технічне переоснащення всієї промисловості кожні 7-10 років. В Україні даний показник у 2-2,5 рази нижче, світовий досвід свідчить, що стійкою може бути та економіка, в якій основні галузі машинобудування задовольняють близько 70% внутрішнього попиту [1].

Аналіз діяльності машинобудівних підприємств за десятиріччя свідчить про збільшення обсягу реалізованої продукції. Проте його частка у структурі продукції промисловості коливається в межах 10,7–13,4%, що, безперечно, не досягає рівня розвинених країн світу, де частка машинобудування в промисловості, як правило, складає до 50%.

Структура виробництва та реалізації видів машинобудівної продукції в цей період зазнала суттєвих змін. Зміна частки машин та устаткування в загальному обсязі реалізації продукції машинобудування склала від 42% у 2002 році до 30,3% у 2011 році. Частка електричного, електронного та оптичного устаткування змінилася з 25,3% у 2002 році до 21,3% у 2011 році. Значних змін зазнала частка транспортних засобів та устаткування – у 2002 році -32,7%, у 2011 році -48,4%.

Виявлена структурна зміна пропорцій у видах продукції машинобудівної галузі може вплинути на подальший розвиток машинобудування взагалі, саме машини та устаткування визначають технологічний рівень машинобудівної галузі, тобто це означає, що здійснення виробництва конкурентоспроможної продукції можливе тільки для порівняно вузьких сегментів ринку. Практично це означає зміну пропорцій в розвитку підгалузей машинобудівного комплексу, тобто між виробничою сферою, сферою послуг і прискорення науково-технічного прогресу. Необхідно враховувати, якщо технології не оновлюються, то збільшення виробни-

цтва машинобудівної продукції призведе до зростання споживання ресурсів на виробництво цієї продукції із-за збільшення витрат на амортизацію потужностей. Також треба зауважити, що при вводі нових потужностей виведення старих виробничих фондів займає деякий час, протягом якого виробництво здійснюється на «неефективних» рівнях завантаження виробничих потужностей, коли витрати ресурсів на виробництво продукції вищі, ніж при оптимальному рівні завантаження виробництва.

Окремо слід розглянути стан машинобудування з погляду його впливу на економічну безпеку країни. Індикаторами економічної безпеки у виробничій сфері прийнято вважати наступні показники: частку в промисловому виробництві обробної промисловості із граничним значенням 70% і частку в промисловому виробництві машинобудування - 30%. Фактично ці показники в цей час виходять за межі граничних значень і дорівнюють відповідно 66,3% і 11,6% (у 2007 році 73,9% і 13,7%) [5]. Особливу тривогу викликає різке зниження частки наукомісткої продукції. При граничному значенні по частці нових видів продукції в обсязі машинобудівної продукції у розмірі 6% фактична частка становить 3,8%.

Повертаючись до попередніх висновків стосовно зміни пропорцій у структурних групах продукції машинобудування, та ураховуючи темпи відновлення обсягів реалізації продукції по групах, можна відмітити невідповідність галузевої структури машинобудування стратегічним пріоритетам сталого розвитку національної економіки, та визначеним напрямом в Державній програмі соціально-економічного розвитку України на 2012 рік та основних напрямів розвитку на 2013-2014 роки. Це модернізація виробництва та інфраструктури, підтримка розвитку базових високо- та середньотехнологічних виробництв, просування промислової продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку, модернізація промислових виробництв та технологій, упровадження високих технологій у провідних галузях економіки та збільшення обсягів випуску високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції. В свою чергу незбалансованість галузевої структури машинобудування може сприяти подальшій втраті конкурентоспроможності продукції машинобудування і витіснення вітчизняних виробників із тих ринкових сегментів, які вони займали.

Враховуючи ключове значення машинобудування для технологічного

переозброєння всіх галузей промисловості, державною політикою в сфері розвитку промисловості і машинобудування на найближчі роки повинен бути передбачений перехід країною граничних критичних параметрів: підвищення частки машинобудування в загальній структурі промисловості у 2015 р. до 35-40%, перш за все, за рахунок підвищення рівня інновативності; підняття завантаження промислового виробництва до 70%; підвищення експортної частки машинобудівної продукції до 35%.

Інноваційна активність взагалі в промисловості, і зокрема в галузі недостатня. Здійснювати інновації підприємствам перешкоджали численні фактори: занадто високі інноваційні витрати, недостатність коштів у межах підприємств, і поза його межами, відсутність кваліфікованого персоналу.

Через нестачу фінансових ресурсів дуже повільно вирішуються проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі на основі використання інноваційних технологій і реалізації вітчизняних наукових розробок, подальшої зміни структури товарного виробництва і розвитку інвестиційного машинобудування, забезпечення конкурентоспроможності кінцевої продукції. Також негативний вплив спричинили й ринкові чинники: домінування певних підприємств (сильні конкуренти) та невизначений попит на інноваційні товари або послуги. З 2005 року майже не змінилася кількість підприємств машинобудування, що реалізували інноваційну діяльність [6].

Якщо дослідити результативність інновацій, тобто за поділом продукції, що є новою для ринку, або новою тільки для підприємства, то спостерігається відносне зменшення саме продукції, нової для ринку, і збільшення кількості продукції, що була новою тільки для підприємства, що свідчить про втрату конкурентоспроможності машинобудівної продукції серед учасників ринку.

Інноваційну діяльність в 2011 році за даними державного комітету статистики здійснювало лише 12,8% промислових підприємств, тоді як в розвинутих країнах частка інноваційно активних підприємств сягає 70 відсотків. Тобто маючи науковий потенціал, Україна приділяє недостатню увагу його ефективному використанню, на тлі здороження енергоносіїв та недостатності ресурсів подібна ситуація у майбутньому може при-

звести до подальшого заглиблення промислових підприємств у кризу.

За якісним складом розподіл напрямів інновацій в машинобудівній галузі складається наступним чином: більша кількість підприємств (у 2011 році – 60%) витратила кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, менша кількість підприємств (у 2011 році – 11%) витратила кошти на проведення зовнішніх науково-дослідних робіт. Це пояснюється тим, що економічна ситуація в країні не сприяє довгостроковим інвестиціям у результати наукових досліджень, підприємства прагнуть до швидкої окупності вкладених коштів. 22% машинобудівних підприємств вкладало кошти у навчання та підготовку персоналу, 13,8% займалися ринковим запровадженням інновацій.

Для успішного розвитку машинобудування в Україні необхідно підтримувати якість продукції на світовому рівні, що вимагає значних інвестицій у наукове забезпечення й технологічне відновлення виробництва. Для створення умов виробництва конкурентоспроможної продукції необхідно впроваджувати нові технологічні процеси, технології, оновлювати встаткування, провадити заходи щодо зменшення енергоспоживання, матеріалоемності, собівартості продукції. Розробка й освоєння виробництва нового обладнання повинна бути спрямована на ліквідацію «вузьких місць» у технічному переозброєнні відповідних галузей промисловості, здійснюватися переважно по технічних вимогах замовника. Виробництво нового обладнання повинно відповідати сучасним критеріям і стати якісним шаблоном розвитку вітчизняного машинобудування, зменшуючи залежність економіки України від імпорту.

Сьогодні фактичні інвестиції в галузь машинобудування не відповідають потребам. Джерелами інвестицій є власні кошти підприємств (близько 70 відсотків), кредити банків (10 відсотків) та кошти державного бюджету (лише 5 відсотків). Гальмівним для машинобудування фактором є висока вартість кредитних ресурсів, яка досягає 18-20 відсотків річних. Оскільки середня рентабельність галузі становить 10 відсотків, то користуватися кредитними ресурсами можуть лише деякі підприємства. Це зумовлює малі обсяги інвестування, відсутність оборотних коштів, а отже - неповне використання можливостей для розвитку, низьку конкурентоспроможність, високу кредиторську заборгованість.

Основними проблемами підприємств машинобудування сьогодні є:

1. Наявність надлишкових виробничих потужностей, як правило, з морально застарілою конфігурацією й архітектурою виробничих будівель (зайві габарити, висока енергоємність, низька ремонтпридатність і т.п.) і, відповідно, украй високі витрати на їхнє втримування.

2. Морально застаріла інфраструктура виробничих потужностей (промислові комунікації, внутрішньозаводська транспортна й складська система (внутрішня логістика), екологічна безпека, санітарні норми й вимоги (охорона праці), техніка безпеки й т.п.).

3. Морально застаріла система управління підприємством.

4. Слаборозвинена система виробничої кооперації, особливо у формі малого й середнього бізнесу.

5. Критичне моральне й фізичне спрацювання устаткування й технологій.

6. Відтік кваліфікованих кадрів.

7. Слаборозвинена система менеджменту якості (невідповідність міжнародним стандартам якості, включаючи систему контролю, технічне регулювання, культуру виробництва).

8. Дефіцит грошових ресурсів (низька кредитна й інвестиційна привабливість підприємств) для реалізації програм стратегічних перетворень, у тому числі: впровадження передових управлінських і організаційно-технічних рішень, модернізація виробничої інфраструктури, підготовка й залучення кваліфікованих кадрів, розробка й освоєння нових конкурентоспроможних видів продукції й послуг.

9. Недолік досвіду й ресурсів для формування ефективної маркетингової (збутової) політики, особливо на ринку наукомісткої продукції.

10. Недостатньо розвинена система сервісу й технічної підтримки продукції, що випускається, протягом усього життєвого циклу виробу.

11. Реальна погроза несанкціонованих дій з боку третіх осіб: ініціація банкрутства, рейдерство, дискредитація на ринку й у суспільстві й т.п.

12. Нерівні умови конкуренції на ринку із закордонними виробниками аналогічної продукції (як наслідок викладених вище проблем).

Основна умова рішення цих проблем - формування ефективної промислової політики як невід'ємної частини економічної політики держави. Ця політика повинна бути спрямована на інтеграцію українського

машинобудування у світовий економічний простір з досягненням паритету із провідними виробниками наукомісткої, високотехнологічної продукції на світовому ринку, у тому числі з урахуванням сформованого міжнародного поділу праці.

Але забезпечення конкурентоспроможності можливе лише за умови вироблення відповідних адекватних дій по удосконаленню механізмів управління машинобудівними підприємствами. Тому якнайшвидша його модернізація повинна стати системним фактором, що визначає економічний стан України в найближчому майбутньому.

Рішення даного завдання базується на рішенні трьох блоків питань:

1. Антикризове управління - в умовах кризи необхідно визначити підтримку грошового потоку, що скорочується.

2. Стратегічне управління - відновлення й інтенсивне зростання внутрішніх ринків споживання промислової продукції. В Україні є всі передумови й умови, що б до закінчення кризи мати потужне конкурентоспроможне машинобудування (модернізоване на новому технологічному укладі й новій базі встаткування). Все машинобудування повинне бути націлене на заміщення імпорту.

3. Третій блок питань - це інжинірингові й технічні рішення.

Ці рішення повинні стосуватися собівартості, зниження енергоємності, зростання продуктивності праці, нових продуктів. Нові технології й продукти, низька собівартість, висока продуктивність, мала матеріалоемність і мала енергоємність дадуть можливість для успішної конкуренції на майбутніх світових ринках.

Висновки. Машинобудування спроможне зробити вагомий внесок у вирішення проблем, пов'язаних із негативним впливом світової фінансової кризи на економіку країни, але для успішного розвитку машинобудування необхідно підтримувати якість продукції на світовому рівні, який постійно зростає, та постійно потребує значних інвестицій в наукове забезпечення і технологічне оновлення виробництва.

За експертними оцінками, для успішного розвитку галузі їй необхідно приділяти підвищену увагу, щоб вивести її з рівня 10-12%, які зараз є в Україні, на рівень 20-25% ВВП, як в розвинених країнах. Але розвиток галузі лежить не тільки на плечах держави. підприємства повинні прагнути скорочувати непотрібні витрати і збільшувати продуктивність праці.

У таких умовах найважливішими завданнями керівників підприємств машинобудування є зміна стратегії, виведення роботи підприємства на якісно новий рівень, запровадження політики диверсифікації продукції та сфер діяльності, розширення асортименту й номенклатури продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барташевська Ю.М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. - №1. – С.19-25.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кузьмін О. Є. Модель фінансово-інноваційного розвитку машинобудівного підприємства / О. Є. Кузьмін // Фінанси України. – 2009. – №9. – С. 78.
4. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Під. заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 308 с.
5. Офіційний Веб-сайт Міністерства промислової політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua>
6. Промисловість України у 2007-2011 роках. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Сучасна економічна політика України: проблеми та стратегія розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-867.html>.